

Дәүләт автоном һөнәри белем бирүче
“Мамадыш политехник көллияте” мәгариф учреждениесе
(ДАҺБУ “Мамадыш ПК»)

РАСЛЫЙМ
ТУ буенча директор урынбасары
Фәйзреева В.В.
«31» август 2021 ел

15.01.05. – кул белән һәм өлешчә механикаштырылган эретеп
ябыштыручы (өслек) белгечлек төре буенча

ОУД. 12 Туган тел (татар төркеме) фәнненән

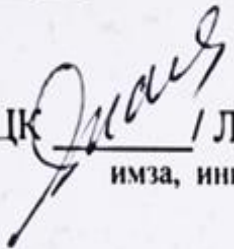
КОНТРОЛЬ-БӘЯЛӘУ ЧАРАЛАРЫ ЖЫЕЛМАСЫ

Контроль-бәяләү чаралары жылмасы урта һөнәри белем бирүнең туган тел фәне программасы тәләпләренә туры китереп укытучы Әхмәтшина А.Д. тарафыннан эшләнде.

Гомумуманитар һәм социаль – икътисадый фәннәр буенча методик комиссия утырышында каралды, расланды.

Протокол №1

«27» август 2021 ел

Зав. ПЦК / Л.В. Ямалиева
имза, инициаллар фамилия

Эчтәлек

Фәннең максаты һәм бурычлары.....	4
Фәнне үзләштерү, тикшерү эшләре. Биремнәр.....	5
Кулланылган әдәбият.....	17
Уку фәнен үзләштерүне тикшерү һәм бәяләү.....	17

1.1 Контроль-бәяләү чаралары жыелмасы урта һөнәри белем бирүнең туган тел фәне программасы тәләпләренә туры китереп эшләнде.

1. Фонетика, лексика тармаклары турында, сузыкларга һәм тартыкларга хас орфоэпик һәм орфографик нормаларны белү, аваз үзгәрешләренә аңлатма бирә белү
2. Татар теленең сүзлек составын белү. Лексикография буенча тулы мәгълүмат бирә белү.
3. Сүз төзелеше, сүз ясалышы, кушымчалар турындагы белемнәренә ныгыту.
4. Сүз төркемнәре. Синтаксис буенча тулы мәгълүмат алу.

Фәннең максаты һәм бурычлары:

Дәрестәрдә бирелә торган белем, осталык һәм күнекмәләрнең күләме жәмгыятьбезнең ижтимагый функцияләренә туры китереп билгеләнә. Төп идеясе - укытуның фәнни һәм гамәли нигездә оештырылуы, телне тирәнтен белү, туган тел ярдәмендә үзара иркен аңлашу, уй-фикерләренә һәм хис – тойгыларынның дәрәҗәсенең һәм төгәл итеп белдерүче укучыларның сүзлек байлыгын арттыру, сөйләм һәм язма телен үстерү белән беррәттән, рухи дөньясын баеп, реаль чынбарлыкка дәрәҗәсенең карап формалаштыру, тормыш вакыйгаларына хәбәрдарлыгын тәмин итү; татар теленнән алынган теоретик материалны (тел системасын) аңлап үзләштерүне һәм тел фәннең яхшы белүне тәмин итү; гамәли тел материалларын хәтердә калдырып һәм тәрбияви максатны күздә тоткан хәлдә, әдәбият дәрәҗәсенең программасында бирелгән текстларны анализлый белү, изложение һәм сочинениеләрне логик фикерләп, телдәге сурәтләү чараларын дәрәҗәсенең һәм урынлы кулланып, грамоталы итеп һәм дәрәҗәсенең каллиграфия белән яза белүләренә ирешү, идея дәрәҗәсенең югары булуын тәмин итү, текст өстендә эшләү күнекмәләрен камилләштерү, үзенең һәм иптәшләренең кылган гамәлләренә дәрәҗәсенең бәя бирү, информация чыганаclarыннан кирәкле мәгълүматларны таба һәм куллана белергә өйрәтү; укучыларда дәрәҗәсенең һәм өстәмә әдәбияттан (әдәби эсәрләре, фәнни чыганаclar, төрле сүзлекләр, вакытлы матбугат) дәрәҗәсенең файдалану күнекмәләрен үстерү, план, тезис, конспектлар төзү, эш кәгазьләрен (деловые бумаги) дәрәҗәсенең һәм грамоталы язарга өйрәтү; бәйләнешле сөйләм културасын үстерү өчен, укучыларда укыганны һәм сөйләгәнне кабул итү, сөйләмнән урынлы файдалану осталыгын (уку,язу,сөйләү,тыңлау, аңлау, сөйләшү, аралашу, диалогик һәм монологик сөйләм) ижади эш башкару күнекмәләрен формалаштыру һәм үстерү.

Белем дәрәҗәсенең тәләпләр

Укучылар үзләштерергә тиешле белем – күнекмәләре:

1. Фонетика, лексика тармаклары турында, сузыкларга һәм тартыкларга хас орфоэпик һәм орфографик нормаларны белү, аваз үзгәрешләренә аңлатма бирә белү
2. Татар теленең сүзлек составын белү. Лексикография буенча тулы мәгълүмат бирә белү.
3. Сүз төзелеше, сүз ясалышы, кушымчалар турындагы белемнәренә ныгыту.
4. Сүз төркемнәре. Синтаксис буенча тулы мәгълүмат алу.

Сөйләм эшчәнлегенә тәләпләр:

1. Орфография, орфоэпия нормаларын үзләштерү, фонетик анализ ясый белү.
2. Төрле сүзлекләрдән файдалану күнекмәләрен булдыру.
3. Сөйләмдә сүз төркемнәреннән дәрәҗәсенең һәм урынлы файдалану, төгәл итеп анализлау
4. Сүзләргә фонетик, морфологик, синтаксик анализ ясый белү күнекмәләрен булдыру, анализ үрнәкләрен камил белү.
5. Сүз ясалышын, төзелешен, сүзтөзмәләрен тикшерү үрнәкләрен камил белү.
6. Орфографик принциплар һәм аларның нормаларын белү.
7. Стилистика һәм сөйләм културасы нормаларын төгәл белү.
8. Пунктуация кагыйдәләреннән дәрәҗәсенең файдалану.
12. Матур әдәбият эсәрләрен укып – сөйләм дәрәҗәсенең арттыру.

ФӨННЕ ҮЗЛӨШТЕРҮ, ТИКШЕРҮ ЭШЛЭРЭ. БИРЕМНӨР

Тикшерү эше №1. Кереш тикшерүс:диктант

Максат:укучыларның уку елы башындагы белем дәрәжәләрен тикшерү,

Тикшерү эшенең эчтәлегә тыныш билгеләрен дөрес итеп куюга юнәлтелгән:

- тиндәш кисәкләр янында,
- кушма жөмлөлөрдә.

Грамматик биремнәр:

- сүз төзелеше (сүзләрне тамыр, кушымчаларга аеру),
- жөмлөнөң баш кисәкләрен табу,
- жөмлө кисәкләренә морфологик-синтаксик анализ ясау.

Критерии оценки знаний учащихся на грамматическое задание:

Отметка «5» ставится за 95-100% правильных ответов

отметка «4» ставится за 94-85% правильных ответов

отметка «3» ставится за 84-50% правильных ответов

отметка «2» ставится, если правильно выполнено менее 50% заданий

Критерии оценки знаний учащихся: диктант.

Отметка «5» выставляется за безошибочную работу;

отметка «4» выставляется при наличии 2 орфографических, 2 пунктуационных, или 1 орфографической и 3 пунктуационных ошибок;

отметка «3» выставляется при наличии 4 орфографических, 4 пунктуационных, или 3 орфографической и 5 пунктуационных ошибок;

отметка «2» выставляется выставляется при наличии 7 орфографических, 6 пунктуационных, или 6 орфографической и 5 пунктуационных ошибок;

Диктант.Болытлар сәяхәте.

Мин бакчада утырам. Күк йөзе чалт аяз. Бу жәйге көннәрдә ул юып куйгандай чип-чиста. Өнә ерак офык итәгеннән бер болыт йөзеп чыкты. Өкрән генә, тыныч кына килә. Күңелемне шатлык хисе биләп алды: болыт килә, болыт!

Күрәм, ул болыт мәһабәт ир кешегә охшаган иде. Күктә бик салкын, күрәсәң. Өнә ул башына ак колакчын бүрек киеп куйган. Жилкәсендә бөдрә тун. Муенын кат-кат шарф белән ураган, һич шигем юк, бу — Өткә болыт.

Аның янәшәсендә генә тагын бер болыт. Бусы — Өнкә болыт. Зифа буйлы, чәчләре ташкын төсле дулкынланып тора. Менә озак та узмады, Өнкә болыт артыннан янә дә бер кечкенә генә болыт күренде. Ул әле рәтләп йөзә дә белми кебек. Як-якка авышкалап бара да аптырап туктап тора. Өлбәттә, бу – Бала болыт, дидем мин үз-үземә. Әйе, әйе, Бала болыт! Алар өчәү зәңгәр киңлек буйлап сәяхәт итәләр. *(Н.Дәүлидән)* (135 сүз)

Бирем.

1. Итәгеннән, күңелемне, башына, колакчын, жилкәсендә, дулкынланып, өчәү *сүзләрен тамыр һәм кушымчаларга аерыгыз.*

2. Өнә ерак офык итәгеннән бер болыт йөзеп чыкты *жөмләсендәге баш һәм иярчен кисәкләрне табыгыз, жөмлә кисәкләренә морфологик-синтаксик анализ ясагыз.*

3. Жәйге, итәгеннән, бер, озак, алар *сүзләренә морфологик анализ ясагыз.*

Тикшерү эше №2. Диктант. Тема: Фонетика, орфография, графика, орфоэпия.

Максат: укучыларның фонетика бүлеге буенча белем дәрәжәләрен тикшерү,

Тикшерү эшенең эчтәлегә фонетик принципларны дөрес итеп куллануга юнәлтелгән:

- сүзләргә дөрес итеп транскрипцияләү;
- сингармонизм законның дөрес файдалану белү.

Грамматик биремнәр:

- сүз төзелеше (сүзләргә тамыр, кушымчаларга аеру),
- сингармонизм законның дөрес файдалану табу,
- жөмлә кисәкләренә морфологик-синтаксик анализ ясау.

Критерии оценки знаний учащихся на грамматическое задание:

Отметка «5» ставится за 95-100% правильных ответов

отметка «4» ставится за 94-85% правильных ответов

отметка «3» ставится за 84-50% правильных ответов

отметка «2» ставится, если правильно выполнено менее 50% заданий

Критерии оценки знаний учащихся: диктант

Отметка «5» выставляется за безошибочную работу;

отметка «4» выставляется при наличии 2 орфографических, 2 пунктуационных, или 1 орфографической и 3 пунктуационных ошибок;

отметка «3» выставляется при наличии 4 орфографических, 4 пунктуационных, или 3 орфографической и 5 пунктуационных ошибок;

отметка «2» выставляется выставляется при наличии 7 орфографических, 6 пунктуационных, или 6 орфографической и 5 пунктуационных ошибок;

Диктант. Әкияти манзара.

Зариф, урманны узып, болынга килеп чыкты. Ай яктысында алиһәдәй жәелеп яткан болын! Күл буенда атлар пошкыра, кырыкмыш кешнәп куя, таен янына дәшәп, карт бия кешни. Карамалы халкы өчен бу болын – печән. Ә печән ул мал-туар, димәк, ит-сөт дигән сүз. Болынга ялганып, Зур күл ялтырый. Күл ярына килеп житкән усақ урманы биек дивардай тора. Яз килдеме, Ык ташый. Тау-уйдыклардан, чокыр-чакырлардан агып төшкән язгы сулар Ык бозларын күтәрә. Күп тә үтми, мунча биеклек бозлар, яман тавышлар чыгарып, шушы усақ урманына ташлана. Ястык-ястык бозлар, этешә-төртешә, бер-берсенә бәрелешкән саен уала-чәрдәкләнә; урман авызындагы шомырт-баланнарны, гөлжимеш-карлыганнарны егып, гаскәр кебек тезелеп торган усақларга ябырылалар. Яшәү дәверләрендә бик күп язларны, хәтәр ташуларны күргән бозлар бәрелгәннән кәүсә-кайрылары яраланып беткән агачлар ыңгырашып куялар. Шартлап, ботаклары сына, яшел күлмәкләре уела, әмма бозларга юл бирмиләр. Бозлар ачу аталар, берсе өстенә берсе үрмәләп менә торгач, ярылып китәләр һәм ухылдап мәтәлеп төшәләр. Буыла, тыгыла елга; су үзенә юл эзли башлый. Анда ташлана, бире ургыла, ахыр килеп, бәрәңге бакчалары, тыкрыклар аша авылга керә.

(М.Хәбибуллиннан) (160 сүз)

Бирем.

1. Сүзләргә транскрипциясен языгыз:

Болынга, язылган, пошкыра, яман, ярылып, биеклек, дәү, авыл, бия, карт, ямаулык, егетләр, йөзә, русча, көзге.

2. Ирен һәм рәт гармониясенә мисаллар табып әйтегез, транскрипциясен языгыз.

Үрнәк: болыт – [болот], кызларга – [кызыларга],

3. Ирен армониясә чагылыш тапкан сүзләргә табарга, мәкальләргә мәгънәсен аңлатырга:

Теләгән саф булса, тормышыңда тап булмас.

Кояшның матурлыгы – төсендә, кешенең матурлыгы – эшендә.

Тикшерү эше №3. Диктант. Тема: Лексика

Максат: укучыларның лексика бүлеге буенча булган белем дәрәжәләрен тикшерү,
Тикшерү эшенең эчтәлеге лексика буенча булган дәрәс итеп куллануга юнәлтелгән:

Грамматик биремнәр:

- синоним парларын табу;
- сүзнең туры, күчерелмә мәгънәсен дәрәс табу;
- сузык, тартык авазларны язуда дәрәс куллану.

Критерии оценки знаний учащихся: диктант

Отметка «5» выставляется за безошибочную работу;

отметка «4» выставляется при наличии 2 орфографических, 2 пунктуационных, или 1 орфографической и 3 пунктуационных ошибок;

отметка «3» выставляется при наличии 4 орфографических, 4 пунктуационных, или 3 орфографической и 5 пунктуационных ошибок;

отметка «2» выставляется выставляется при наличии 7 орфографических, 6 пунктуационных, или 6 орфографической и 5 пунктуационных ошибок;

Критерии оценки знаний учащихся на грамматическое задание:

Отметка «5» ставится за 95-100% правильных ответов

отметка «4» ставится за 94-85% правильных ответов

отметка «3» ставится за 84-50% правильных ответов

отметка «2» ставится, если правильно выполнено менее 50% заданий

Диктант. Туган жир

Туган илне сагыну дигән хис тә төрле дәрәжәдә, төрлечә була икән.

Менә син чит ил урамнарында ялгыз йөрөп кара. Шагыйрь әйтмешли, син кем кадерлесе анда? Кинәт авырдың, ди. Докторга күренү өчен күпме доллар кирәк? Синең өчен анда беркем дә җавап бирми, син анда берәүгә дә кирәк түгел. Чит дөньяның иң эре башкаласында, иң зур урамның уртасында син-ком бөртеге, син-нуль. Ватан дигән газиз жирне энә шунда син бөтен нечкәлеге белән аңлый башлыйсың. Мин бу хисне күп тапкырлар дөньяның күп калаларында кичердем. Бу хис бер жирдә минем күңелемнән китмәде.

Чын сагыну үзен шунда танытты.

Һәркемнең үз бала чагы, үз шәһәре, үз авылы, үз чишмәләре, үз таулары бар. Һәркем дөньяда безнең шәһәрдән, авылдан, чишмәдән, таудан матур урын юк дип ышанып яши бирә.

Жир шарында алты кыйтга бар, алар һәрберсе үзенчә матур. Әмма иң матуры-син туган, син үскән жир. Шуңа күрә туган жирнең, эти-әниңнең кадерен белергә, сөенеп яшәргә кирәк. ("Ватаным Татарстан" газетасыннан) (150 сүз)

Бирем.

1. Синоним парларын табарга: кыйтга, матур, дөнья, нечкә, газиз, эре, сөенү, авыру, кала, доктор.
2. Тел сүзенең төп һәм күчерелмә мәгънәләрен кулланып, җөмлэлә төзеп языгыз.
3. Чын сагыну үзен шунда танытты җөмләсенә морфологик – синтаксик анализ ясарга.

Тикшерү эше №4. Диктант. Иң кадерле кешем.

Максат: укучыларның морфология бүлеге буенча булган белем дәрәжәләрен тикшерү,

Тикшерү эшенең эчтәлеге морфология буенча булган белемнәрен дәрәс итеп куллануга юнәлтелгән:

Грамматик биремнәр:

- алмашлыкларны табу, килешләрен дәрәс билгеләү;
- сүз төркемнәре янында тыныш билгеләрен дәрәс кую;
- сүз төркемнәренә морфологик анализ ясау тәртибен дәрәс куллану.

Критерии оценки знаний учащихся: диктант

Отметка «5» выставляется за безошибочную работу;

отметка «4» выставляется при наличии 2 орфографических, 2 пунктуационных, или 1 орфографической и 3 пунктуационных ошибок;

отметка «3» выставляется при наличии 4 орфографических, 4 пунктуационных, или 3 орфографической и 5 пунктуационных ошибок;

отметка «2» выставляется выставляется при наличии 7 орфографических, 6 пунктуационных, или 6 орфографической и 5 пунктуационных ошибок;

Критерии оценки знаний учащихся на грамматическое задание:

Отметка «5» ставится за 95-100% правильных ответов

отметка «4» ставится за 94-85% правильных ответов

отметка «3» ставится за 84-50% правильных ответов

отметка «2» ставится, если правильно выполнено менее 50% заданий

Диктант. Иң кадерле кешем.

1) Дөнъяда һәркемнең иң кадерле кешесе була. 2) Ул тормышыңның иң *авыр* минутларын да, бәхетле мизгелләрен дә уртаклаша. 3) Аның сүзләре канга дәва бирә, күзләре ышаныч һәм *өмет* өсти.

4) Әнием – дөнъядагы иң *кадерле*, якын кешем. 5) Күңелем тулган чакларымда әниемнең кылы сүзләре мине юата, дәрт һәм рух өсти. 6) Күңелемне шатлык биләп алса, әнием аны да ихлас күңеленнән уртаклаша. 7) Мәктәптән канатланып кайтканда, әниемнең йөзе кояш күк балкый.

8) Еллар аның кара бөдрә чәчләренә чал керткән, кайгы–хәсрәт битләренә кыерчыклар өстәгән. 9) Язмыш аны төрлечә сыный. 10) Әмма ни генә булмасын, әнием безне кешедән ким–хур булмасыннар дип, аякка бастырырга, чын кеше итәргә тырышкан. 11) Ул безнең өчен яши. 12) Әнием – жирдәге фәрештәм. 13) Әнием – безнең горурлыгыбыз һәм таянычыбыз. 14) Рәхмәт сиңа, әнием! 15) Без бәхетле тик син булганда! 16) Әнием дип әйтүдән дә олырак бәхет *юк* дөнъяда! (123 сүз)(«Ялкын» журналыннан)

1. Алмашлыктарны табарга, килешләрен билгеләргә.

2. Текстның язылу стилин билгеләгез:

1) рәсми эш стиле; 2) публицистик стиль; 3) фәнни стиль.

3. 4 нче, 12 нче, 13 нче жөмлэләрдә сызык куелу сәбәбен аңлатыгыз.

4. 2 нче, 3 нче, 4 нче, 16 нчы жөмлэләрдәге билгеләнгән сүзләрнең әйтелеше белән язылышы туры киләме? Шул сүзләрнең берсенә фонетик анализ ясагыз.

5. 13 нче жөмлэдәге *горурлыгыбыз* сүзенәң төләшен һәя ясалышын тикшерегез.

6. 10 нчы жөмлэдә ни өчен өтерләр куелуын аңлатыгыз.

7. 9 нчы жөмлэдәге *язмыш*, *төрлечә* сүзләре кайсы сүз төркемнәренә керә? Аларга морфологик анализ ясагыз.

Тикшерү эше №5. Изложение. *Татарстан нефте.*

Максат: укучыларның укылган текстны план буенча дәрәҗә итеп язү, жөмлэләрне дәрәҗә итеп төзү, сөйләм телен һәм язү күнекмәләрен үстерү

Язма эшнә бәяләү критерийлары

Язма эшнәң күләме 200 сүздән дә ким булмаска тиеш. Язма эшнә чиста һәм танырлык итеп языгыз. Тыңлаган текстка карап язылмаган эшкә билгә куелмый.

№	Критерий	Балл
ИК1	Изложениенең эчтәлегә	
	Укучы тыңлаган текстның эчтәлеген тулы ачкан, анда яктыртылган барлык мәсьәлэләр язма эштә урын алган.	2
	Текстның эчтәлегә ачылган	2
ИК2	Изложениенең бөтенлегә, бәйләнешле сөйләм һәм аның эзлеклелегә	

	Эшнең эчендә мәгънә бөтенлеге, сөйләмнең бөтенлеге, эзлекле булуы күзәтелә: - логик хаталар юк, эзлеклелек бозылмаган; - текст кызыл юлларга дәрәс бүленгән.	2
	Эшнең эчендә мәгънә бөтенлеге, сөйләмнең бәйләнеше, эзлекле булуы күзәтелә. Әмма 1 логик хата бар Яки кызыл юлны билгеләүдә 1 хата бар. Эштә коммуникатив мәгънә сакланган Әмма бердән артык логик хата Яки кызыл юлны билгеләүдә ике хата бар	2 0
ИК3	Эшнең композицион бөтенлеге	
	Эш композицион яктан бөтен, төгәлләнгән, текст төзүдә хата юк	2
	Эш композицион яктан бөтен, төгәлләнгән, ләкин текст төзүдә 1 хата бар.	1
	Текст төзүдә 2 яки аннан да күбрәк хата бар.	0
ИК4	Дәлил мисалларның булуы	
	Укучы фикерен белдергән, дәлилләгән	4
	Укучы фикерен белдергән, дәлилләүнең берсе генә текстка карый	3
	Укучы фикерен белдергән, дәлилләүне тормыш тәҗрибәсеннән чыгып билгели	1
	Укучы бер генә дәлил китергән	1
	ИК1-ИК2 күрсәткечләре буенча изложение өчен җыела торган иң югары балл	20

Изложение өчен түбәндәге билгеләр куела

0 - 5 балл – “2” ле билгесе

6 – 10 балл – “3” ле билгесе

11- 15 балл – “4” ле билгесе

16-20 балл - “5” билгесе куела

Изложение. *Татарстан нефте.*

Кешелек дөньясының гажәп бер хасияте бар: инде ирешеләсенә ирешелде, тикшереләсе тикшерелде, шуннан ары булмас, дисең. Юк, каяндыр бер тынгы-сыз жан килеп чыга, энә шул тынгысыз жан дөнья галимнәре белән пычакка пычак килә; үзенчә уйлап, үзенчә фикер йөртеп, үзенчә исәпли башлый. Карыйсың – булмастайны булдыра, адәм ышанмастайга ышандырып куя.

Гасырларга берничә генә туа торган энә шундый тынгысыз жаннарның берсе – Иван Губкин.

Гажәп кеше булган Михайло малае Иван. Ока елгасы буендагы Муром тирәсе авылларының берсендә туып, бала чагын көтү көтеп уздырган. Бөтеркәч башлы, каш астыннан карап йөри торган үсмер малай, сыерлары чирәм утлап йөргән чакларда, яр өсләреннән түбәнгә шуып төшә. Текә ярлар пычак белән теләп төшергән төсле! Жир кабыгы катлы-катлы. Бу бик тә сәер тоела малайга. Көзен, мал-туар абзарларга ябылгач, Иван мәктәпкә йөри. Зирәклегә, тырышлыгы белән танылып, укытучылар семинариясенә барып керә.

«Бу кеше үз юлын тапты инде, бөтен гомерен балалар укытып уздырып инде», – дигәннәр авылдашлары. Авыл укытучысы ала торган унбиш сум жалованье сала мужигына буй җитмәс хәзинә булып тоелган. Ләкин Михайло малаеның күңелендә башка уй: актарасы иде тауларны, гизәсе иде дөньяларны!

Укытып алган акчасын ай саен яшерен янчыгына җыя барып, кирәк кадәр мая туплагач, хыялый егет аркасына юл капчыгы аса да Питер каласына юл тотта. Анда реаль мәктәп буенча үзлегеннән имтихан тапшырып, Тау институтының мәрмәр баскычларына килеп баса.

Яһу! Бер урынга унар кеше туры килә торган имтиханга генерал балалары, купец-чиновник балалары җыелган чакта, кая инде ул мужик баласына анда борын төртү! Ләкин моҗиза: мужик баласы дигәнебез, белем байлыгы һәм кыю фикерләре белән имтихан алучыларны таң калдырып,

институтка уза. Ярлы-ялчы хәлендә яшәп, ял көннәрендә Невада баржалар бушатып, жан-фәрманга тырыша торгач, китә эшләр жайга: сәламәт тәненә жегәр, зирәк башына белем жыйган Иван Михайлович Губкин, 1912 нче елның көзендә тау инженеры дигән беренче дәрәжәле дипломны күкрәк кесәсенә салып, туп-туры Майкопка юнәлә.

Башлана шуннан тынгысыз эзләнүләр.

Көтүче - академик дип даны чыккан искиткеч зур галим нефть геологиясе буенча дөньяда иң яхшы дәрәслекләренә яза. Икенче Баку районнарында – Иделдән алып Уралга хәтле булган гаять зур иңкүлектә – нефть эзли.

Дөньяга даны таралган укымышлылар бәхәсләшә Губкин белән. Ләкин көтүче-академик сүзендә нык тора. Аның кебек алдан күрү, аның кебек прогноз куя белү сәләте берәүдә дә булмый. Егерме еллык авыр хезмәт, егерме ел буена түгелгән маңгай тире бушка китми. 1932 нче елда безнең кардәш республикабыз Башкортстан туфрагында – Ишембайда сигез йөз метр тирәнлектән нефть фонтаны атып, агач буровойны күз ачып йомганчы йомычкага әйләндереп ташлый! Аннары Татарстан жирендә – Шандорлар, Нобельләр, Малакиенколар шөһрәт казана алмаган жирләрдә – Шөгәрдә, Баулыда, Писмән якларында бер-бер артлы нефть фонтаннары ата.

Әнә шул көннән башлап, иксез-чиксез Ватаныбызның барлык якларыннан олы хәзинә жирләренә илнең осталары жыела башлады. Алар арасында кайчандыр бәхет эзләп чыгып киткән татар эшчеләре дә бар иде. (Г.Ахуновтан) (255 сүз)

Тикшерү эше №6. Тема: Морфология бүлеген йомгаклау.

Максат: укучыларның морфология бүлеген буенча булган белем дәрәжәләрен тикшерү, **Тикшерү эшенең эчтәлегенә** морфология буенча булган белемнәрен тикшерүгә

юнәлтелгән:

Эталон

№	1 вариант	2 вариант	3 вариант	4 вариант
1	Ә	Ә	Б	Б
2	А	В	Ә	Ә
3	Ә	Б	Б	Б
4	Б	Ә	Б	Б
5	А	Б	Ә	А,Г
6	Б	А	Е	А
7	А	Ә	А	Б
8	А	Ә	Г	Ә,Б
9	Ә	Б	А	А
10	Б	А	Б	Б

I вариант

1. Рәвеш нәрсәне белдерә?

а) предметның билгесен;

ә) билгенең билгесен;

б) эш – хәл, хәрәкәтне.

2. Рәвеш нинди сорауларга җавап бирә?

а) ничек? кайда? кайчан? күпме?

ә) нинди? кайсы? ничек? кая?

б) күпме? нәрсәне? кая? нишләгәч?

3. Рәвешнең ничә төркемчәсе бар?

а) дүрт;

- а) алты;
 б) жиде.
4. Рәвешнең үзенә генә хас нинди билгесе бар?
 а) зат – сан белән төрләнә;
 а) исемләшә;
 б) төрләнми.
5. Рәвеш, күбрәк, жөмләнең кайсы кисәге була?
 а) хал;
 а) тәмамлык;
 б) аергыч.
6. Төзелеше ягыннан нинди рәвешләр була?
 а) тамыр, ясалма, парлы;
 а) кыскартылма, ясалма, тамыр;
 б) тамыр, ясалма, кушма, карлы, тезмә.
7. Жөмлэләрдә рәвешләр нинди жөмлә кисәге булып килгән?
Шактый биек ярда басып торабыз. Бүген дә кыр казларын күзәтәбез. Быел, нидәндер, алар бик аз.
 а) хал, хал, хал, хал, хәбәр;
 а) хал, аергыч, хәбәр, хал, хал;
 б) ия, хал, аергыч, хал, хәбәр
8. Рәвешләр нинди дәрәжәләрдә килә ала?
 а) артыклык, чагыштыру, кимлек;
 а) гади, кимлек, чагыштыру;
 б) чагыштыру, артыклык.
9. Рәвешләрнең төркемчәләрен әйтегез.
Былыр, байтак, чәчәктәй, ерак, юкка, тиз
 а) вакыт, күләм – чама, охиату – чагыштыру, урын, сәбәп – максат, саф;
 а) саф, күләм – чама, вакыт, охиату – чагыштыру, сәбәп – максат, урын;
 б) күләм – чама, урын, вакыт, сәбәп – максат, охиату – чагыштыру, саф.
10. Рәвешләрнең ясалышын әйтегез.
Бервакыт, иртә - кич, күз ачып йомганчы, көмештәй, кинәт
 а) тамыр, парлы, тезмә, кушма, ясалма;
 а) кушма, парлы, тезмә, ясалма, тамыр;
 б) кушма, парлы, тезмә, тамыр, ясалма.

II вариант

1. Татар телендә ничә килеш бар?
 а) 5;
 а) 6;
 б) 8.
2. Сыйфатның дәрәжәсен өйтегез.
Жете кызыл.
 а) кимлек;
 а) чагыштыру;
 б) гади;
 в) артыклык
3. Кимлек дәрәжәсе ясаучы кушымчаны билгеләгез.
 а) – рак/ - рәк;
 а) – лы/ - ле;
 б) – сыл/- сел.
4. “Никтер чәчәкләрнең акарына бал кортлары ешрак килеп куна” жөмләсендәге сыйфатның үзгәрешен нинди күренеш дип атыйлар?
 а) сыйфатның исемне ачыклап килүе;

а) сыйфатның исемлэшүе;

б) килеш, тартым, күплек белән төрләнүе.

5. Мәгънэләре ягыннан рәвешләр ничә төркемчәгә бүленә?

а) 4;

ә) 5;

б) 6.

6. Кайсы төркемчәгә кергән саннар килеш белән төрләнми?

а) бүлем саны;

ә) тәртип саны;

б) жыю саны.

7. Алмашлыктар төзелешләре ягыннан нинди алмашлыктар?

Барлык, андый, тегеләй, ниндидер.

а) тамыр алмашлык;

ә) ясалма алмашлык;

б) кушма алмашлык.

8. Алмашлыктарның төркемчәсен билгеләгез.

Һәркем, һәркайсы, һәммә, бөтен, бар, үз.

а) билгесезлек алмашлыктары;

ә) билгеләү алмашлыктары;

б) күрсәтү алмашлыктары.

9. Фигыльләр нәрсәләр белән төрләнә?

а) заман белән;

ә) килеш белән;

б) барлык – юклык, заман, зат – сан белән.

10. Сөйләр (сүз), башланыр (көн), китәр (чак), куяр (урын) сыйфат фигыльләре кайсы заманда килгән?

а) үткән заманда;

ә) хәзерге заманда;

б) киләчәк заманда.

III вариант

1. Тамырға ялганып, яңа сүз ясый торган кушымчалар:

а) төрләндергеч кушымчалар;

ә) төр кушымчалары;

б) сүз ясагыч кушымчалар.

2. Бер үк тамырдан төрле ясагыч кушымчалар ялгап,

а) синонимнар ясап була;

ә) тамырдаш сүзләр ясап була;

б) антонимнар ясап була.

3. Исемгә кушымчалар түбәндәге тәртиптә ялгана:

а) башта – килеш, аннан соң тартым кушымчасы;

ә) башта – тартым., аннан соң килеш кушымчасы;

б) башта – күплек, аннан соң тартым кушымчасы.

4. Баш килештәге эндәш сүз

а) жәмлә кисәге итем карала;

ә) жәмлә кисәге итеп кралмый.

5. Юнәлеш килешендәге исем эш яки хәлнең

а) билгеле бер урынын белдерә;

ә) билгеле бер затка яки предметка юнәлгәнлеген белдерә;

б) вакытын белдерми;

в) максатын һәм сәбәбен генә белдерә;

г) үтзлү вакытын, максатын, сәбәбен, билгеле бер урынга, затка яки предметка юналганлеген белдерә.

6. Жыю саны

а) предметның төгәл исәбен белдерә;

ә) предметның тәртип буенча санын белдерә;

б) предметның тигез өлешләргә бүленешен белдерә;

в) предметның яқынча исәбен белдерә;

г) предметлык төшенчәсен белдерә

е) төрдәш предметларны бер төркемгә жыя.

7. Тартым алмашлыклары

а) сан һәм килеш белән төрләнә, жәмләдә ия, хәбәр, тәмамлык булып килә;

ә) төрәнми, жәмләдә гел иярчен кисәк кенә булып килә;

б) төрләнми, жәмләдә, нигездә, хәбәр булып килә.

8. Парлы саннар,

а) микъдар саны булып килә;

ә) тәртип саны итеп карала;

б) бүлем саны итеп карала;

в) жыю саны итеп карала;

г) чама саны булып килә.

9. Исем-

а) сан, тартым, килеш белән төрләнә;

ә) барлык – юклык белән төрләнә;

б) жәмләдә ия, тәмамлык, аергыч, хәл булып килә;

в) үзенә бәйләнгән исемнең билгеле бер килештә килүен таләп итә.

10. Төшем юнәлешендәге фигыльләрне күрсәтегез.

а) яшәргә, сөйләшкән, тынычлап, тели;

ә) алынгансың, төренмичә, сөйләнәп, эшләнми;

б) басылган, күтәрелмичә, бизәлер, тарала;

в) көрәштең, уйлашсаң, житешмәсәк, аңлаштык;

г) кышланган, теләнгән, сызланмаган, көйләнмәгән.

IV вариант

1. Сызыкча аша языла торган ялгызлык исемнәрнең

а) икесе дә баш хәрефтән языла;

ә) берсе генә баш хәрефтиңн языла;

б) беренчесе генә баш хзрефтән языла.

2. Рәвеш-

а) эш яки хәлнең билгесен белдерә торган мәстәкыйль сүз төркеме;

ә) билгенең билгесен белдерә торган сүз төркеме;

б) эш яки хәлнең, билгенең билгесен белдерә торганмәстәкыйль сүз төркеме.

3. Уртаклык, жыелмалык төсмерен аңлатып килгәндә, ялгызлык исемнәргә

а) күплек кушымчасы ялганмый;

ә) күплек кушымчасы ялгана;

б) күплек кушымчасы ялганырга да, ялганмаска да мөмкин.

4. Исем һәм исемләшкән сүзләр урынында йөри торган алмашлыклар жөмлэдә

а) жөмләнең баш кисәкләре булып килә;

ә) жөмләнең иярчен кисәге булып килә;

б) жөмләнең баш кисәге дә, иярчен кисәге дә булып килә.

5. Ясалма алмашлыкларны күрсәтегез.

а) кайчан, ничаклы, ничкайда, ничбер,никадәр, һәрбер;

- а) кем, нәрсә, мин, син, бу, теге, үз, һәр;
б) тегеләй, андый, мондый, тегенди, нинди, болай, алай;
в) ул-бу, андый – мондый, алай – болай, аннан- моннан;
г) әллә кем, әллә кайда, кем дә булса, кайчан да булса.

6. Асыл сыйфатларга

- а) төр ясагыч кушымчалар гына ялгана;
ә) төрләндерегеч кушымчалар гына ялгана;
б) ясагыч кушымчалар гына ялгана.

7. Мәгънә һәм вазифиларына карап, алмашлыклар

- а) 5 төркемчәгә бүленә;
ә) 6 төркемчәгә бүленә;
б) 7 төркемчәгә бүленә.

8. Жыю саннары исемне ачыкламый, аларның саналмышлары булмый. Шуңа күрә алар жөмлөдә

- а) аергыч була алмый;
ә) күбесенчә хәл булып киләләр;
б) баш кисәкләр генә булалар.

9. Хәл фигыльнең дүртенче төре

- а) үзе бәйләнгән фигыльдәгә эштән соң була торган эшнә, хәлне белдерә;
ә) үзе ачыклап килә торган фигыльдәгә эштән алда булган эшнә, хәлне белдерә.

10. Кадәр, чаклы, хәтле, тикле бәйләкләре, юнәлеш килешендәгә исемнәрдән соң килгәндә

- а) күләм яки микъдар ягыннан чагыштырыну белдерә;
ә) охшату, чагыштыру мәгънәсендә кулланыла;
б) урын яки вакыт чиген белдерә.

Тикшерү эше №7. Тема: Синтаксис бүлеген йомгаклау.

Диктант. Әкияти манзара.

Максат: укучыларның синтаксис бүлеге буенча булган белем дәрәжәләрен тикшерү, Тикшерү эшенең эчтәлеген синтаксис бүлеге буенча булган белемнәрен дөрес итеп кулланылуларын тикшерүгә юнәлтелгән:

Грамматик биремнәр:

- бирелгән жөмлөләргә синтаксик анализ ясау;
- жөмлөләр арасында тыныш билгеләрен дөрес кую;
- сүз төркемнәренә морфологик анализ ясау тәртибен дөрес куллану.

Критерии оценки знаний учащихся: диктант

Отметка «5» выставляется за безошибочную работу;

отметка «4» выставляется при наличии 2 орфографических, 2 пунктуационных, или 1 орфографической и 3 пунктуационных ошибок;

отметка «3» выставляется при наличии 4 орфографических, 4 пунктуационных, или 3 орфографической и 5 пунктуационных ошибок;

отметка «2» выставляется выставляется при наличии 7 орфографических, 6 пунктуационных, или 6 орфографической и 5 пунктуационных ошибок;

Критерии оценки знаний учащихся на грамматическое задание:

Отметка «5» ставится за 95-100% правильных ответов

отметка «4» ставится за 94-85% правильных ответов

отметка «3» ставится за 84-50% правильных ответов

отметка «2» ставится, если правильно выполнено менее 50% заданий

Диктант. Әкияти манзара.

1)Зариф урман юлына аяк басуга, ут шары офыкка алсу пәрдә элөп юкка чыкты. 2)Урман тын кебек иде. 3)Очларын күккә төбәгән усаг агачларының өске ябалдашлары, ялкын телләрен хәтерләтеп, айкалып-чайкалып тора. 4) Аяк астындагы абага үләне, мулла чалмасы, бакра гөл, кыңгырау чәчәкләр, курай, балтырган, юл читенә елышкан киң яфраклы тигәнәк – һәммәсе, үз төсләрен югалтып, кичке шәфәк нурыннан әкияттәге гөлләргә охшап калганнар. 5) Каршыдагы Рә тавы үсеп-зураеп киткән сыман, шуларның барысынан да күңелгә шөбһә иңә, йөрәккә шом төшә.6) Ул да түгел, тау артынан ялангач ай калыкты, тирә-юнь чынлыгын югалтып, күз күрә алган һәммә нәрсә әкият манзараларына әверелде. 7)Рә тавы – гүя Каф тавы, урман исә – балта-пычкы тимәгән карурман.

Күк йөзәнә төнгә пәрдә сарды, йолдызлар жемелди башлады. Тын кебек иде, ләкин дикъкә белән тыңласаң, күрәсең-ишетәсең: баш өстеннән генә ярканат очып уза, аның канат жиле битеңне ялмап ала; ирексезлөп, кулың сакка күтәрелә. Биредәге һәр тавыш, һәр аһәң гаммадай көчәеп, яңгырап, куәтләнеп китә, күңелнең иң нечкә кылларына кагыла, йөрәккә әллә ниткән шом сала, ниндидер мизгелдә, барча тавыш юкка чыга; йөрәк тибүең ишетәсең. Ләкин бу тынлык озакка бармый, урманны яңгыратып, тартай кычкырып жибәрә, аңа байгыш ухылдавы өстәлә, кыр-басу ягынан бытбылдык аваз сала, аларга бакалар кушыла. Түбән карасаң, черек агач төбөндә ут коңгызлары жемелди, сөрсөп, кибеп беткән яфрак астында суқыр тычкан кыштырдый.

(М.Хәбибуллиннан) (200 сүз)

Бирем.

1.Тексттагы 1-7 нче жөмлөләргә синтаксик анализ ясарга.

2.1,2.3нче жөмлөләрдәге исемнәргә морфологик анализ ясарга.

Тикшерү эше №8. Тема: Туган телдән еллык контроль эш

Максат: укучыларның туган тел буенча булган белем дәрәжәләрен тикшерү, Тикшерү эшенең эчтәлегә фонетика, морфология, синтаксис бүлекләре буенча булган белемнәрен дөрес итеп куллануга юнәлтелгән:

Грамматик биремнәр:

- бирелгән жөмлөләргә синтаксик анализ ясау; .
- сүзләрнең ясалышын дөрес билгеләү
- жөмлөләр арасында тыныш билгеләрен дөрес кую;
- биремдәге баш, иярчен кисәкләрне дөрес табу, асларына сызу
- сүз төркөмнәренә морфологик анализ ясау тәртибен дөрес куллану.

Критерии оценки знаний учащихся: Диктант.

Отметка «5» выставляется за безошибочную работу;

отметка «4» выставляется при наличии 2 орфографических, 2 пунктуационных, или 1 орфографической и 3 пунктуационных ошибок;

отметка «3» выставляется при наличии 4 орфографических, 4 пунктуационных, или 3 орфографической и 5 пунктуационных ошибок;

отметка «2» выставляется выставляется при наличии 7 орфографических, 6 пунктуационных, или 6 орфографической и 5 пунктуационных ошибок;

Критерии оценки знаний учащихся на грамматическое задание:

Отметка «5» ставится за 95-100% правильных ответов

отметка «4» ставится за 94-85% правильных ответов

отметка «3» ставится за 84-50% правильных ответов

отметка «2» ставится, если правильно выполнено менее 50% заданий

Диктант. Беренче ау.

Аучылар барлыгы йөз егерме кеше булды. Алардан тыш, төп-төгәл мең кешелек каралар жыелды. Болары төрле эшчеләр, сугымчылар, өйчеләр иде. Беренче ауга – тархан авына шуннан да азрак яисә күбрәк кеше алынмый иде.

Иң алдан аучылар китте. Алардан берәз калышып, каралар кузгалды. Алар көнчыгышка карап бардылар. Арттан бик үк көчле булмаган салкын жил исте. Югарыга күтәрелгән саен кечерәеп күренгән аксыл-саргылт кояш яктысында, бер болытсыз чалт аяз күк йөзе астында иксез-чиксез дала жәелеп ятты. Йөзлэгән, меңлэгән тояклар таптавына җавап итеп, каты жир өсте гүләп-дөпелдәп торды.

Кояш төшлеккә житкәнче, алар шактый кызу бардылар. Кояш төшлеккә житеп, түбәнәя башлаганда, аучылар тирә-ягында тәбәнәк таллар, карама куаклары, камышлар үскән елга буена килеп чыктылар. Аркача дип аталган бу елга моннан ике көн ераклыктагы Кара тау арасындагы Кылыч кыя төбеннән, куе урман арасыннан агып чыга иде. Бу тирәдә ул, тигез жирдә жәелеп, тынычланып ага иде һәм монда инде аның ярлары да текә түгел, агымы да кискен, шау-шулы түгел иде. Елганың чит-читләрен бүген төнлә юка боз элпәсе каплап алган иде. *(Н.Фәттаһтан)* (150 сүз)

Бирем.

2.Кояш төшлеккә житкәнче, алар шактый кызу бардылар ***жөмләсенә синтаксик анализ ясагыз.***

3. Аучылар, көнчыгышка, аксыл-саргылт, башлаганда, берәз, эшчеләр, арттан, күк йөзе, меңлэгән ***сүзләренең ясалыш ягыннан төрен билгеләгез.***

4. Елганың чит-читләрен бүген төнлә юка боз элпәсе каплап алган иде ***жөмләсендәге баш һәм иярчен жөмлә кисәкләрен табыгыз.***

5. Аучылар, салкын, юка, матур, иксез-чиксез сүzlәрен синоним парлар табып язарга

6.Тексттан парлы сүзләрне табып язарга, кайсы сүз төркеменә караганын әйтергә.

Кулланылган әдәбият

Студентлар өчен:

1. Татар теле: рус телендә урта гомуми белем бирү оешмалары өчен уку әсбабы (татар телен туган тел буларак өйрәнүче укучылар өчен) 10 нчы с-ф. - Р.К. Сәгъдиева. - Казан: “Мәгариф – Вакыт” нәшр., 2017. - 247 б.
2. Татар теле: рус телендә урта гомуми белем бирү оешмалары өчен уку әсбабы (татар телен туган тел буларак өйрәнүче укучылар өчен) 11 нчы с-ф. - Р.К. Сәгъдиева. - Казан: “Мәгариф – Вакыт” нәшр., 2017. - 286 б.

Фәнне үзләштерүнең нәтижәсен тикшерү һәм бәяләү

Укыту нәтижәсе (белергә, эшләргә тиеш)	Уку нәтижәләрен тикшерү һәм бәяләү формалары һәм алымнары
Укучыларның үзләштерергә тиешле белем – күнекмәләре: 1. Фонетика, лексика тармаклары турында, сузыкларга һәм тартыкларга хас орфоэпик һәм орфографик нормаларны белү, аваз үзгәрешләренә аңлатма бирә белү. 2. Татар теленең сүзлек составын белү. Лексикография буенча тулы мәгълүмат бирә белү. 3. Сүз төзелеше, сүз ясалышы, кушымчалар турындагы белемнәргә ныгыту. 4. Сүз төркемнәре. Синтаксис буенча тулы мәгълүмат алу. 5. Язу тарихын тирән белү. Сөйләм эшчәнлегенә таләпләр: 1. Орфография, орфоэпия нормаларын үзләштерү, фонетик анализ ясый белү. 2. Төрле сүзлекләрдән файдалану күнекмәләрен булдыру. 3. Сөйләмдә сүз төркемнәреннән дөрес һәм урынлы файдалану, төгәл итеп анализлау 4. Сүзләргә фонетик, морфологик, синтаксик анализ ясый белү күнекмәләрен булдыру, анализ үрнәкләрен камил белү. 5. Сүз ясалышын, төзелешен, сүзтөзмәләргә тикшерү үрнәкләрен камил белү. 6. Орфографик принциплар һәм аларның нормаларын белү. 7. Стилистика һәм сөйләм культурасы нормаларын төгәл белү. 8. Пунктуация кагыйдәләреннән дөрес файдалану. 9. Сөйләм эшчәнлегенә буенча тулы мәгълүматлы булу.	Изложение; диктант; тестлар; реферат; сорауларга җавап бирү; күнегүләр эшләү; конспектлар төзү.